

ZOMERAVOND TREK VAN SCHOLEKSTERS, TURELUURS EN ZWARTE STERNS OVER DE VIJFHOEK 1983-1987

Fred Vogelzang

Sinds 1982 telt het VOD (Vogeloverleg Diemen) op zomeravonden vogeltrek over de Vijfhoek, gelegen in de zuidwesthoek van het IJsselmeer. Op de Vijfhoek is een vast telpunt gekozen. Hier wordt met het blote oog de hemel afgestaard naar overvliegende groepen vogels. Van die overvliegende groepen worden een aantal gegevens genoteerd, zoals soort(en), aantal, vliegrichting, vlieghoogte en bijzonderheden als klee, koerswijzigingen, leeftijd, al dan niet roepend enz. De telpost op de Vijfhoek is één van de vele telposten in Nederland. De tellers zijn verenigd in de Landelijke Werkgroep Vogeltrektellen (LWTV). Binnen deze werkgroep zijn een aantal afspraken gemaakt. Zo wordt de dag opgedeeld in vier periodes: een vroege ochtendtelling van tien kwartieren die loopt van een half uur vóór zonsopkomst tot twee uur na zonsopkomst, een late ochtendtelling die de volgende periode van tien kwartieren beslaat, een dagtelling die volgt op de late ochtendtelling tot twee uur vóór zonsondergang en tenslotte een avondtelling die opnieuw een periode van tien kwartieren omvat (twee uur vóór zonsondergang tot een half uur na zonsondergang). Soms worden deze tien "avondkwartieren" (AK1 t/m AK10) nog vervolgd met een AK11 en zelfs met een AK12. Dat hangt af van de duisternis, de trek en zin van de teller(s). Binnen de LWTV wordt onderscheid gemaakt tussen vogels die binnen een waarnemingscirkel met een straal van honderd meter rond de post worden waargenomen en die daar buiten. Dit onderscheid hebben wij niet gemaakt. Door de grote vlieghoogte is dat tijdens de avondtrek vaak moeilijk te bepalen. Bovendien zoeken wij met de kijker naar opstijgende groepen (Zwarte Stern) om ze op die manier te kunnen volgen.

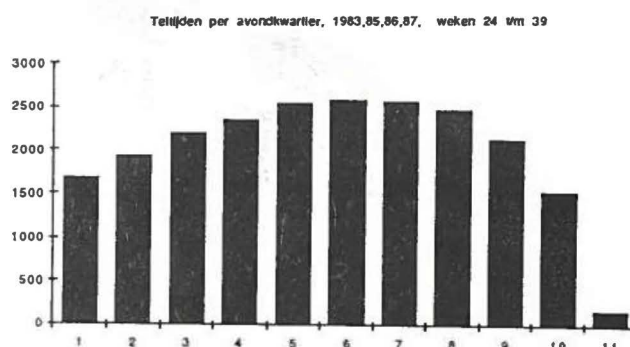
In dit artikel worden de gegevens van de trek van Scholeksters, Tureluurs en Zwarte Sterns samengevat. In tabel 1 zijn de teltijden in minuten per week in de periode 1983-1987 vermeld. Bij de interpretatie van de grafieken is het raadzaam rekening te houden met deze tijden.

jaar	week	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	totaal min	totaal uur
1983					513	425	340	806	1410	1025	295	375	62	275		145	5671	94.5
1984				70		291	635	931	644	650	471	378	120	120	142	150	4602	76.7
1985		90	415	580	482	422	610	478	655	987	635	280		270	145	120	6169	102.8
1986					120	250		438	590	435	525	155	245	75	355		3188	53.1
1987		150	291	800	853	523	705	785	400	410	585	620	310		245	120	6797	113.3
totaal		240	706	1450	1968	1911	2290	3438	3699	3507	2511	1808	737	740	887	535	26427	440.5
uur		4	11.8	24.2	32.8	31.9	38.2	57.3	61.7	58.5	41.9	30.1	12.3	12.3	14.8	8.9	440.5	

Tabel 1. Teltijden (in min.) per week, per jaar

In figuur 1 staan de teltijden in minuten per week per avondkwartier, gesommeerd over alle tellingen in de periode juni-september (1983 + 1985-1987, van 1984 zijn nog geen uitgewerkte gegevens beschikbaar; aan het beeld zal dit echter weinig veranderen).

figuur 1

In de soortgrafieken is altijd het gemiddeld aantal trekkers per uur per standaardweek weergegeven om vertekeningen in het doortrekverloop, als gevolg van verschillende teltijden (tabel 1), zoveel mogelijk te elimineren.

(Een standaardweek is een periode van zeven dagen die begint op 1 januari; in schrikkeljaren is de standaardweek met 29 februari 8 dagen. Op die manier begint standaardweek 25 altijd op 18 juni en standaardweek 40 altijd op 1 oktober)

De soortgrafieken zijn beperkt tot de standaardweken 25-39 (18 juni-30 september). Alleen gegevens van "echte" avondtellingen - die dus duren van twee uur vóór tot een half uur (in een enkel geval tot maximaal 50 minuten) na zonsondergang - zijn gebruikt.

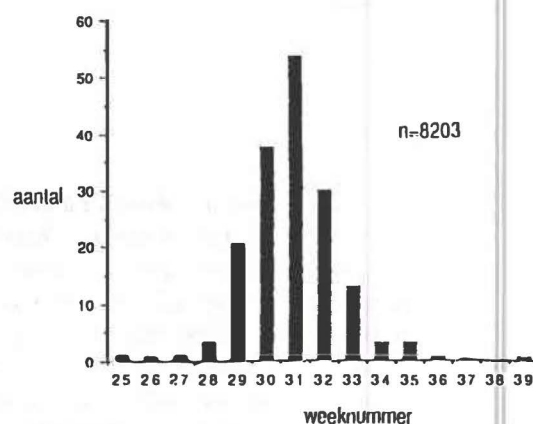
SCHOLEKSTER

Het gemiddelde doortrekverloop over 1983-1987 vertoont één piek in standaardweek 31 (eind juli) van 55 ex per uur (fig.2a). Ook in de afzonderlijke jaren is er steeds sprake van één piek behalve in 1986 (fig.2b-2f). In 1986 is veel minder en minder regelmatig geteld. In 1984 lag de piek in week 29, in 1985 in week 32. Het merendeel van de Scholeksters komt dus door in de weken 29-33. Dit beeld wijkt sterk af van dat langs de Noordzeekust (Camphuysen & Van Dijk 1983), maar komt overeen met dat van Drenthe (Van Dijk & Van Os 1982). Waarschijnlijk liggen Drenthe en Diemen op dezelfde binnenlandse trekroute van de Scholekster.

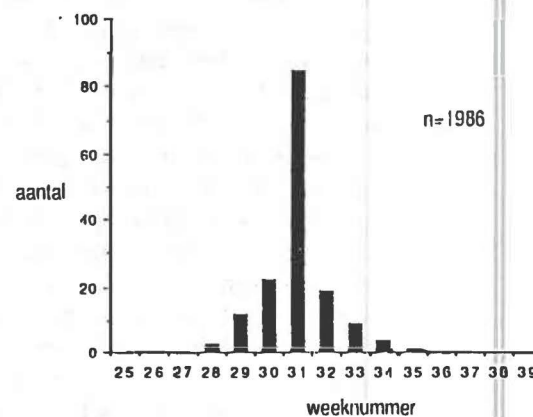
Aantallen van honderden exemplaren per uur zijn bij de Vijfhoek niet ongebruikelijk. Van de Noordzeekust zijn dergelijke aantallen niet bekend uitgezonderd van de telpost Scheveningen. Ook daar worden 's avonds vaak veel Scholeksters gezien. Dit kunnen deels dezelfde vogels zijn die eerder over de Vijfhoek vlogen. De herkomst van de vogels valt slechts te gissen. Vermoedelijk zijn het vooral broedvogels uit de binnenlanden van noord-oost-Nederland (en noordwest-Duitsland?) die in juli-augustus de broedplaatsen verlaten. Overigens broeden Scholeksters in noordwest-Europa voornamelijk in de kuststreken. Na de broedtijd verblijven zij op verschillende plaatsen van het waddengebied.

De groepsgrootte van trekkende Scholeksters varieert van enkele tot een honderd vogels. De vlieghoogtes liggen over het algemeen tussen de 50-300 meter. De meeste groepen zijn nogal luidruchtig wat de opsporing vergemakkelijkt.

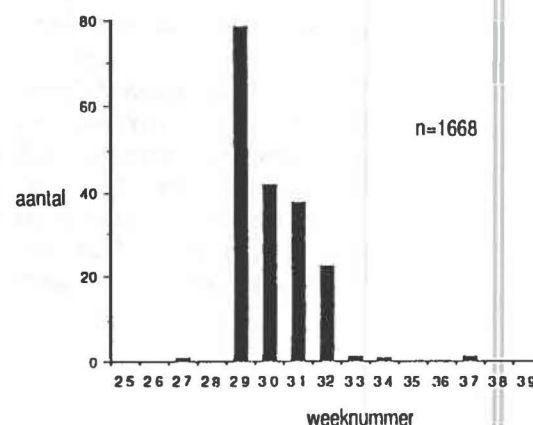
scholekster / uur , vijfhoek 1983-87

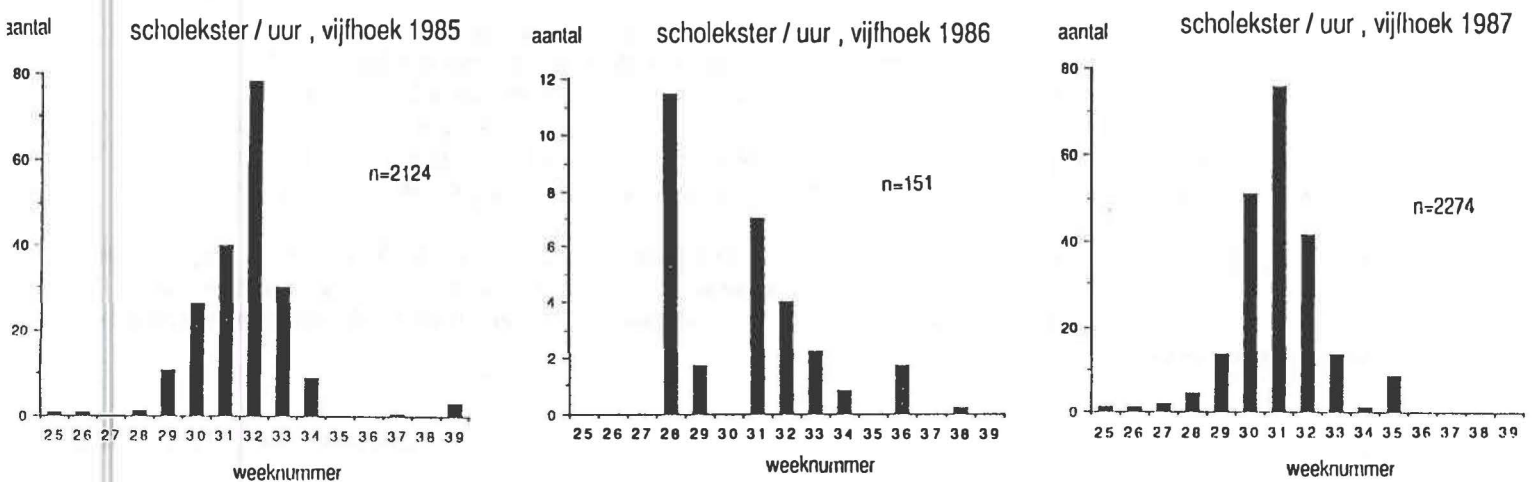

scholekster / uur , vijfhoek 1983

scholekster / uur , vijfhoek 1984

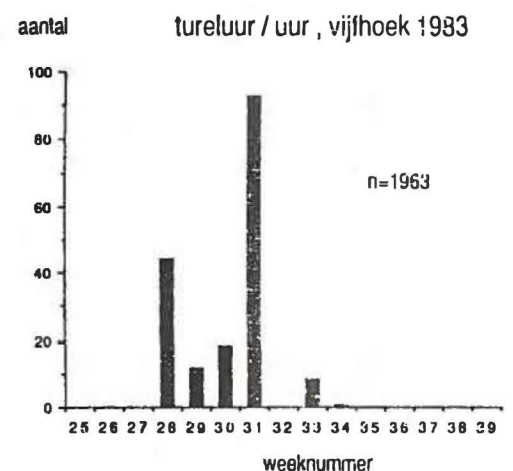
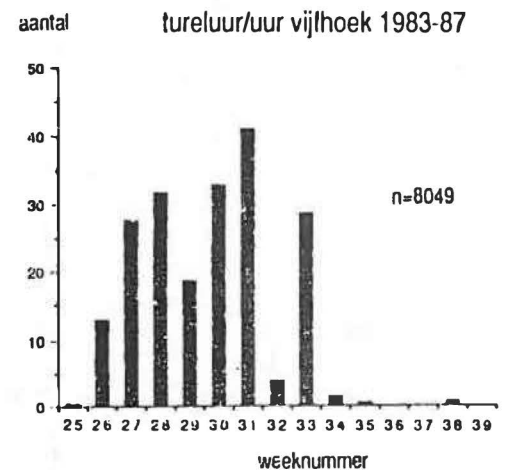

TURELUUR

Het gemiddelde doortrekverloop van de Tureluur vertoont drie pieken. Deze doortrek vindt vrijwel geheel plaats in week 26-33 (25 juli-10 augustus). De afzonderlijke jaren vertonen 1-3 pieken uitgezonderd 1984. In dat jaar werd tot week 29 nauwelijks geteld (fig.3a-3f).

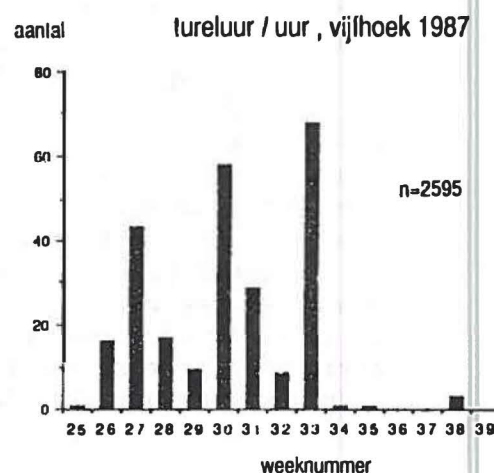
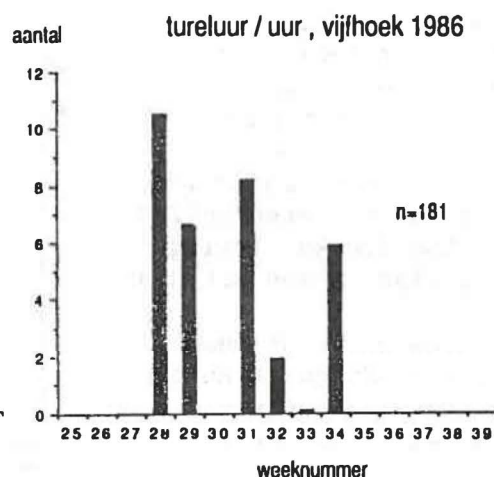
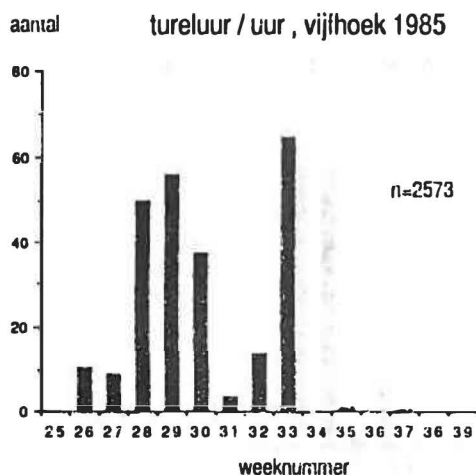
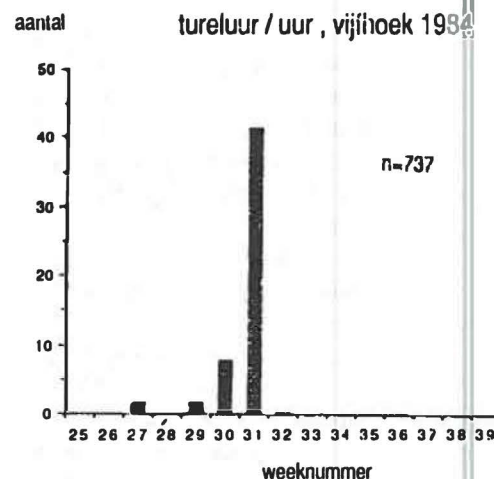
Het totale aantal Tureluurs dat per jaar werd geteld, verschilt aanzienlijk van jaar tot jaar. Nu komen Tureluurs vaak in grote groepen (100-1000 ex) en op grote hoogte (100-1000 m) overkomen. Bovendien fluctueert de trek van dag tot dag. Wanneer een paar grote, hoog overvliegende groepen worden gemist (door het principe: een gehoorde tuut is slechts één tuut) òf als er op een goede trekdag niet wordt geteld, dan ziet het plaatje voor dat jaar er direct heel anders uit. Op 11 juli 1986 bijvoorbeeld is er op de Vijfhoek niet geteld. Op drie nabijgelegen telposten (7 km ZW, 5 km WZW en 3 km W van de Vijfhoek) werden op die dag in totaal 2285 Tureluurs (13 groepen) gezien waarvan vermoedelijk één groep van 240 ex op twee posten werd waargenomen. Zowel het aantal pieken als het tijdstip van de pieken moeten dus met de nodige terughoudendheid worden gezien. Mede door juistgenoemde oorzaken is het trekverloop van de Tureluur veel grilliger dan dat van de Scholekster.

De aantallen Tureluurs die langs de Noordzeekust worden waargenomen (Camphuysen & Van Dijk 1983) zijn veel geringer dan die over de Vijfhoek. Ook hier vormt de telpost Scheveningen een uitzondering. Soms valt hier aanzienlijke naar zuid waar te nemen. Evenals bij de Scholeksters zouden dit vogels kunnen zijn die eerder over de Vijfhoek zijn gevlogen.

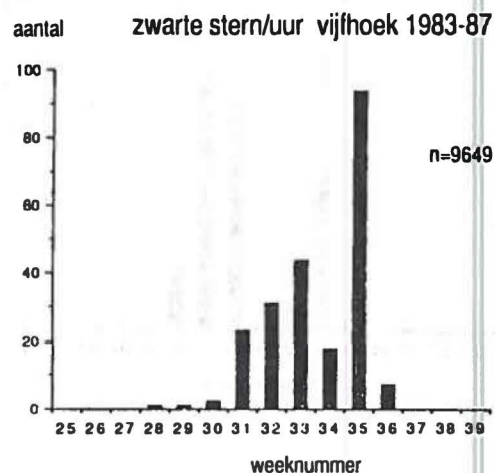
De overtrekkende Tureluurs bij de Vijfhoek komen ongetwijfeld van de Waddenzee. Meermalen hebben we op (zeer) heldere avonden met een grofweg noordelijke bovenwind groepen zien opstijgen, hoogte zien winnen en zien afknokken. Op een aantal telposten in Friesland en Groningen zijn ook al honderden hoog naar zuidwest overvliegende Tureluurs gezien. In Flevoland, een ander potentieel "achterland", zitten in deze tijd van het jaar relatief weinig Tureluurs. De grote aantallen zullen dus daar niet vandaan komen.

Tureluurs vliegen vaak op zeer grote hoogte over, zodat ook bij deze soort de roep een belangrijke rol speelt bij het waarnemen.

ZWARTE STERN

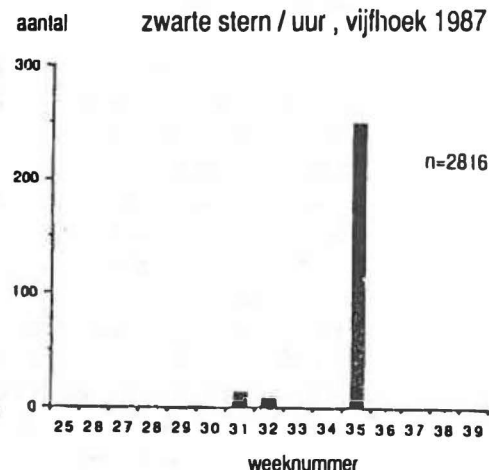
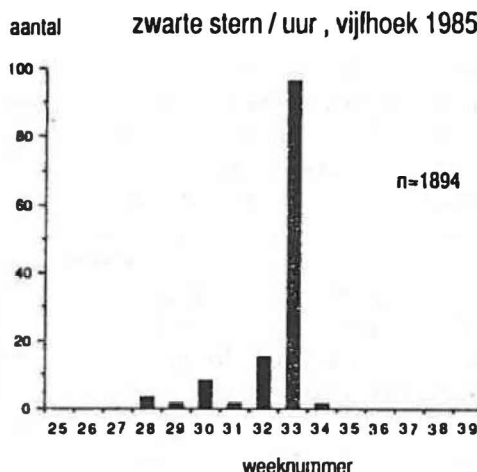
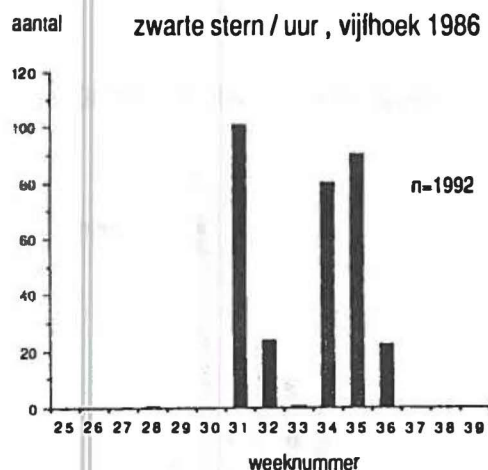
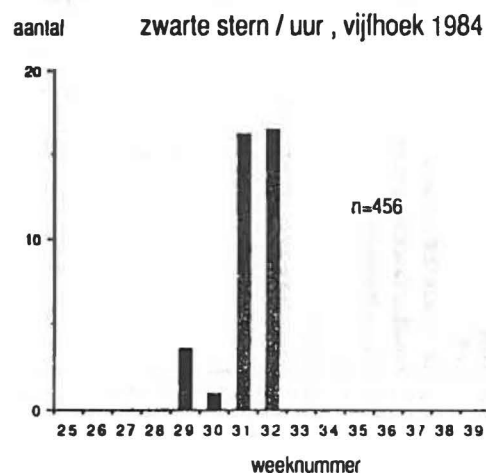
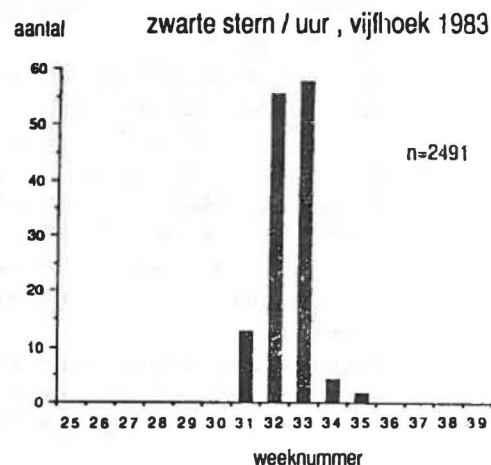
De Zwarte Stern trekt door in de weken 28-36 (9 juli-8 september). In de eerste weken is de trek nog zwak, maar in week 31, soms iets later komt hij echter goed op gang (fig. 4a-4f). Zwarte Sterns vliegen meestal (veel) hoger dan Tureluurs en Scholeksters. Hoogten van meer dan 1 km zijn eerder regel dan uitzondering. Geroepen wordt er niet of nauwelijks, zodat de Zwarte Stern uitsluitend visueel ontdekt moet worden. Bij de Vijfhoek verkeren we echter in de gelukkige positie dat Zwarte Sterns daar juist een vertrekpunt hebben. Op goede dagen (perfect zicht en een bovenwind met een noord-component) zoeken we het water af op fouragerende groepen Zwarte Sterns. Wanneer deze groepen spirali-serend (de benedenwind heeft dan ook een noord-component) of recht (de benedenwind heeft een westzuidwest- of een west-component) om hoog vliegen, volgen wij ze met de kijker tot ze gepasserd zijn.

Boven de telpost (nauwelijks 1 km van het vertrekpunt!) zijn ze met het blote oog vaak al niet meer te zien of verdwijnen ze zelfs in de hoge bewolking. Bij het Balgzand zagen we verschillende malen op een zelfde manier Zwarte Sterns vertrekken. Jac P. Thijsse beschreef deze manier van wegtrekken al in zijn boek over het Naardermeer.

Soms trekken groepen van enige honderden exemplaren over de Vijfhoek, groepen van tientallen exemplaren zijn echter gebruikelijker. In de nazomer verblijven in het IJsselmeer-gebied zo'n 150.000-200.000 Zwarte Sterns om te ruien en om op te vetten voor de trek naar hun winterkwartieren in West-Afrika (Schouten 1985). In de meeste jaren tellen wij slechts 1-2 % van dit aantal bij de Vijfhoek. Dat is niet verwonderlijk. Vanaf de vertrekpunten stijgen de vogels snel om op grote hoogte te vliegen. Daarnaast vertrekt het leeuwendeel van de vogels waarschijnlijk van het Balgzand waar tijdens avondtellingen al meer dan 100.000 Zwarte Sterns werden geteld. Deze dieren zullen voor een deel hoog over de Noordzeekust vliegen en simpelweg gemist worden. (Had iemand het daar soms over radar?).

Wellicht vliegen Zwarte Sterns non-stop naar Afrika. In de rest van West- en Zuidwest-Europa zijn geen belangrijke pleisterplaatsen van Zwarte Sterns tijdens de najaarstrek bekend.

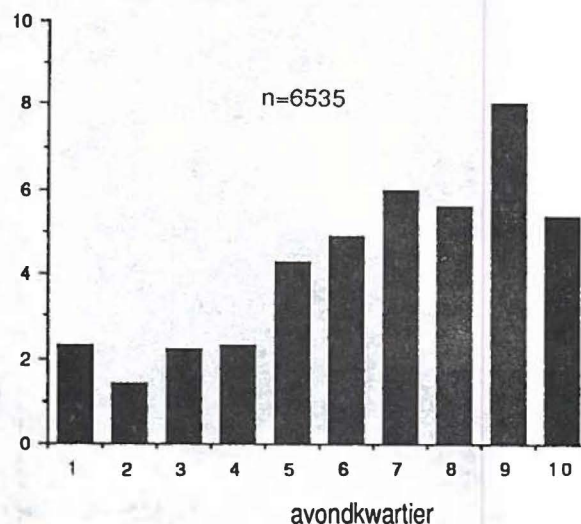

HET VERLOOP VAN DE TREK OVER DE AVOND

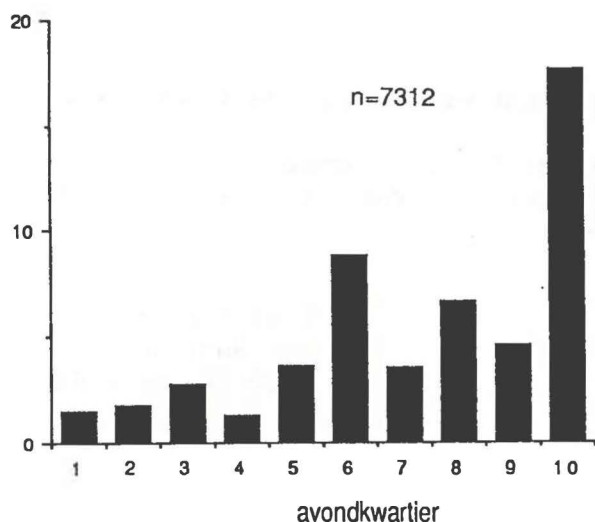
De drie hier besproken soorten vertonen een toename in de trek naarmate de avond vordert (fig. 5a-5c). De Scholekster vertoont zelfs een piek in avondkwartier 11 (periode 30-45 minuten na zons-
ondergang). Dit berust op een systematische fout, aangezien alleen op avonden met goede trek ook na AK 10 werd door geteld. In de figuren 5a-5c is AK 11 dan ook weggelaten. In totaal werd er tijdens de vier behandelde jaren slechts gedurende 180 minuten in AK 11 geteld.

De Tureluur vertoont een echte piek in AK 10. Later op de avond is het te donker om de nog wel hoorbare Tureluurs te ontdekken. Overigens hebben ook andere ruiters als Groenpootruiters en Oeverlopers hun doortrek laat op de avond. Al deze dieren worden uiteraard niet meer gezien bij bijvoorbeeld telpost Scheveningen. De Zwarte Stern trekt het sterkst door in AK 8 (het kwartier direct vóór zons-
ondergang). Doordat de soort niet op geluid ontdekt kan worden en bovendien zeer hoog vliegt, is de ligging van de piek mogelijk slechts een gevolg van de sterk afnemende waarnemingscondities.

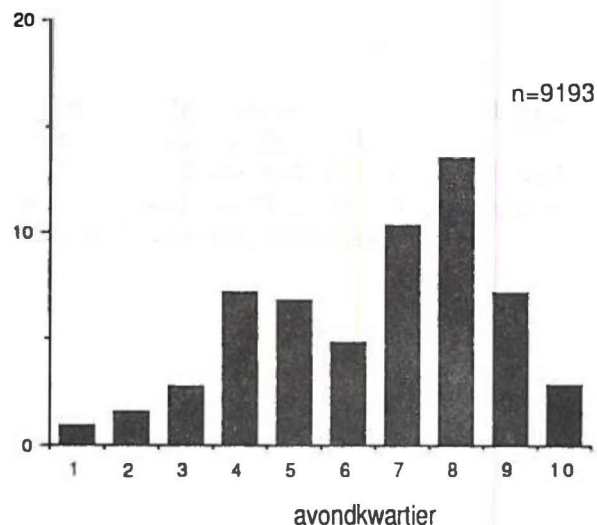
aantal scholekster gemiddeld / ak; 1983, 85, 86, 87

aantal tureluur gemiddeld / ak; 1983, 85, 86, 87

aantal zwarte stern gemiddeld / ak; 1983, 85, 86, 87

*Zwarte Stern**René Pop*

Het hier gepresenteerde trekbeeld zou niet geschetst kunnen zijn zonder de jaarlijkse inspanningen van Guus van Duin en Rob Sjouken. Ook vrienden die onregelmatig meewerkten, worden overigens bedankt.

VERWIJZINGEN

- Camphuysen C J & Van Dijk, J 1983. Zee- en kustvogels langs de Nederlandse kust, 1974-1979. *Limosa* 56: 81-230.
Van Dijk, A J & Van Os, B L J 1982. *Vogels van Drenthe*. Assen.
Schouten, C 1985. Vijf jaar tellingen van Zwarte Sterns *Chlidonias niger* in het IJsselmeergebied. *Limosa* 58: 124.

Fred Vogelzang
Jan Nautahof 28
1106 ZD Amsterdam

BROEDVOGELINVENTARISATIE VAN HET TERREIN OM DE RIOOLZUIVERING AMSTERDAM-NOORD IN 1987

Marcel Tonkes

In 1987 werd het terrein rond de rioolwaterzuivering in Amsterdam-Noord voor de tweede maal geïnventariseerd. Een uitgebreide beschrijving van het gebied werd gegeven in het verslag over 1986 (Tonkes, 1986).

In 1987 hebben zich enige veranderingen in het terrein voorgedaan die het broedsucces van enige soorten hebben benadeeld. Noordelijk van het geïnventariserte gebied ligt namelijk het voormalige crossterrein. Dit gebied is door de Stadsdeelraad Noord aangewezen als zogenaamd "landfarmingproject" (dat is het met behulp van bacteriën reinigen van met olie verontreinigde grond). Om dit mogelijk te maken moest het sterk vervuilde terrein worden geëgaliseerd met het gevolg dat zich de nodige verstoringen hebben voorgedaan. Daarentegen is ook de afrastering om het terrein geheel vernieuwd, zodat de rust weer sterk toenam. Het inventariseren vergde hierdoor wel enig klimwerk...

Het terrein werd geïnventariseerd volgens de uitgebreide karteringsmethode Hustings et al, 1985). Er werden in de periode van 15 maart tot 15 juli 16 bezoeken aan het gebied gebracht.

RESULTATEN

	1986	1987		1986	1987
<i>Dodaars</i>	1	1	<i>Merel</i>	12	13-14
<i>Bergeend</i>	-	1	<i>Zanglijster</i>	1	-
<i>Wilde Eend</i>	12	8	<i>Kleine Karekiet</i>	3	4
<i>Slobeend</i>	2	1	<i>Bosrietzanger</i>	8	6-8
<i>Tafeleend</i>	3	1	<i>Grasmus</i>	-	1
<i>Kuifeend</i>	3	10	<i>Spotvogel</i>	1	-
<i>Fazant</i>	3	6	<i>Tuinfluiter</i>	8	10-11
<i>Waterhoen</i>	2	4	<i>Zwartkop</i>	9	6-7
<i>Meerkoet</i>	7	3	<i>Tjitjaf</i>	3	1-2
<i>Schalekster</i>	2	1	<i>Fitis</i>	11	11
<i>Bontbekplevier</i>	1	-	<i>Pimpelmees</i>	1	2
<i>Tureluur</i>	1	-	<i>Koolmees</i>	11	12
<i>Holenduif</i>	1	-	<i>Staartmees</i>	1	-
<i>Houtduif</i>	10	10-12	<i>Ekster</i>	7	4-5
<i>Koekoek</i>	1	1-2	<i>Spreeuw</i>	-	1
<i>Grote Bonte Specht</i>	-	1	<i>Ringmus</i>	7	5-8
<i>Witte kwikstaart</i>	3	3-4	<i>Vink</i>	-	1
<i>Winterkoning</i>	8	8	<i>Groenling</i>	1	0-1
<i>Heggenus</i>	3	5-9	<i>Putter</i>	-	1-2
			<i>Kneu</i>	3	1

DISCUSSIE

De opvallende toename van de Kuifeend is mij onbekend. Mogelijk zijn het vogels die door werkzaamheden aan de ringweg een ander territorium zijn gaan zoeken. De verschillen in de aantallen van Zwartkop en Tuinfluiter zijn te verklaren door het beter onderscheiden van deze soorten. In het eerste jaar leverde het nog al eens moeilijkheden op. Het verminderen van de aantallen van of zelfs het verdwijnen van Meerkoet, Scholekster, Bontbekplevier en Tureluur moet geheel worden geweten aan het egaliseren van het voormalig motorcrossterrein. Ook de toename van het aantal Heggemussen zou verklaard kunnen worden door de egaliseringswerkzaamheden waardoor territoria van plaats zijn veranderd.

VERWIJZINGEN

Hustings, M F H Kwak, R G M ea 1985. *Vogelinventarisatie*. Wageningen.
Tonkes, M 1986. Verslag van een broedvogelinventarisatie van het terrein om de Rioolzuivering Amsterdam-Noord. *De Gierzwaluw* 24: 80-83

Marcel Tonkes
J. P. Thijsseplein 40
1031 TS Amsterdam

